

*Кандюк-Лебідь С. В.,**старший викладач кафедри журналістики та інформаційних технологій
Миколаївського міжрегіонального інституту розвитку людини
Відкритого міжнародного університету розвитку людини «Україна»*

«МОЕ ВРЕМЯ» ГРИГОРІЯ ВИНСЬКОГО В ОЦІНЦІ СУЧАСНИКІВ

Анотація. У статті розглядається життєвий шлях і особистість Григорія Степановича Винського як автора спогадів про епоху Катерини II, визначається цінність його мемуарів для вивчення історії тогочасного суспільства (описується період царювання Катерини II). Представлені коментарі про мемуари «Мое время» сучасників Григорія Винського – критиків, громадських діячів, письменників XIX століття: Петра Бартенєва, Олександра Пипіна, Олександра Тургенєва, Павла Щоголева.

У творі автор виступає талановитим автобіографом, що описує не стільки своє життя, скільки саму епоху, висвітлюючи широку панораму провінційного життя того часу. Стверджується, що за своїм світоглядом, мораллю, культурними переконаннями Григорій Винський є представником української інтелігенції, що змушений жити за межами своєї країни.

Григорій Винський на сторінках своїх спогадів зумів зафіксувати цілу епоху XVIII століття, показати все найважливіше й характерне, що було в ній, крізь призму образів. Оповідь спогадів наповнена словесними портретами реальних історичних людей (поміщиків, дворян, чиновників, селян, учителів), яких мемуарист зустрічав на своєму життєвому шляху. В їх зображенні найвиразніше відбилася авторська позиція щодо багатьох суспільних явищ, що панували в російському суспільстві цього періоду. Григорієм Степановичем зроблені значні успіхи в зображенні людини, майстерно поєднано приватне й індивідуальне, заради чого і створюється образ героя. У подальших дослідженнях творчості Григорія Винського варто звернути увагу саме на манеру створення автором портретів: опис зовнішності, мовні засоби, комічні прийоми, образні порівняння тощо.

Ключові слова: мемуаристика, біографічні записки, епохи Катерини II, Просвітництво, дворянство, українізм.

Постанова проблеми. Сьогодні мемуаристика використовується для відтворення ментальності українського народу всіх часів, відтак діяльність мемуаристів посідає важливе місце в зображенні подій національного культурно-гуманітарного та літературного простору, у якому вони жили та творчо працювали. Записки Григорія Степановича Винського – одні з найцікавіших пам'яток мемуарної літератури України початку XIX ст. Їхній автор не відігравав видатної ролі в сучасному йому світі, не обіймав жодної великої посади. Григорій Винський «*был человеком совершенно незаметным, одним из пасынков жизни своего времени. Он жил, гнил и погибал в низшем или среднем слое общества*» [4]. Однак його записки дають читачеві живе відчуття життя народу епохи Катерини II. Вони зберегли й донесли до нас весь колорит побуту того часу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Найбільш повну інформацію про мемуариста зібрав український дослідник Леонід Большаков, присвятивши цій історичній простаті

декілька наукових праць: «Винский: известный и неизвестный» (1981 р.), «Возвращение из прошлого: Роман-поиск» (1988 р.), «Возвращение Григория Винского» (1999 р.). Творчість Григорія Винського як перекладача вивчав і український дослідник Михайло Рабинович (1967 р.). Декілька слів про Г. Винського написав у своїй монографії ще один учений Леонід Коваленко «*Большая французская революция и гражданско-политические движения на Украине в конце XVIII ст.*» (1973 р.).

Але найбільшу кількість даних про нього відображено в журналах початку XIX ст.: «Русский архив», «Московитянин», «Вестник Европы», де розміщені спогади друзів Григорія – Олександра Величка (його учень), Сергія Аксакова; враження про його мемуари громадських діячів того часу Петра Бартенєва, Олександра Пипіна, Олександра Тургенєва, Павла Щоголева й інших.

Метою статті є узагальнення відомостей біографічного характеру про особистість Григорія Винського як автора спогадів про епоху Катерини II, визначення ролі його спогадів для подальших досліджень у теорії й історії української літератури.

Виклад основного матеріалу. Декілька слів про нашого героя. У всіх енциклопедіях про Григорія Степановича Винського пишуть приблизно однаково: «*Винский Григорий Степанович – автор «Записок». Родился в 1752 г., учился в Киевской академии, потом в Петербурге, в полковой школе. Замешанный в какую-то неблагоприятную историю – по его словам, безвинно, – он был лишён дворянства и сослан на житье в Оренбург, где, после усиленных занятий, стал учителем. При Александре I он был прощён. На склоне жизни ему пришла мысль рассказать свою историю не с целями писательства, а просто для себя и для своих. Тем не менее Г. Винский оказался писателем для своего времени далеко недоужинным. «Записки» его отличаются слогом живым и колоритным; не менее замечательны они и по своему содержанию. Он даёт яркую картину малороссийского быта XVIII ст.; общественной стороны эпохи Екатерины II он касается лишь мимоходом, но на немногих бесхитростных страницах высказывает суждения, предварившие суд истории. Записки Г. Винского дают представление о том, как смотрели на реформы и милости Екатерины образованные люди того времени, когда общественное мнение ещё только зарождалось. «Записки» Г. Винского напечатаны в «Русском Архиве», 1877 г., книга 1–2» [7]. Ось практично й усе.*

Григорій народився в Почепі – у сотенному містечку Стародубського козачого полку Чернігівської губернії в 1752 р. у сім'ї дрібнопомісного українського дворянина, «*от родителей, ежели не знаменитейших и богатеиших, от самых здоровых и молодых*» [5, с. 78]. У своїх записках після повернення із Петербурга Григорій напише: «*Я нашел мое имя, состоящее в одном огромном, но пустом городском доме, в плохой мельнице, в нескольких семьях крепостных людей*» [5, с. 107].

Батько – Степан Якимович Винський, виходець із польської шляхти, працював у Почепській комендантській канцелярії. Коли Григорію виповнилося чотири роки, батько захворів і помер. Після смерті чоловіка мати нашого героя Марфа Артемівна вдруге одружується з козацьким старшиною Михайлом Васильовичем Губчицею. З новою сім'єю маленький Григорій переїжджає в село Котляково, потім – у село Баклань. Грамоті Григорій навчався у приходській школі. «*В Баклани начали меня учить грамоте. Дом наш находился против церкви святого Николая, школа, ей принадлежащая, – через дорогу. В сей школе жил дяк, к которому меня водили, который, однако, чему и как учил меня, не помню, но что он часто и больно ссекал меня, особливо по субботам, сие помню*» [5, с. 81]. Були в маленького учня й домашні вчителі пани Мушинський і Дворецький.

У 1762 р. Г. Винський разом із почепськими паничами Іваном і Феофілом Самоцвітами та Миколою Рословим навчався в Києво-Могилянській академії. Французьку мову (з якої в майбутньому й перекладав) вивчав у пансіоні Карповича міста Стародуб. У квітні 1770 р. К. Розумовський розподілив його солдатом в Ізмайлівський полк. У 1775 р. Григорій отримує унтер-офіцерський чин, іде у відставку і повертається в Почеп, який залишив у його спогадах сильні почуття до рідної країни, до рідних і близьких, до своїх кріпосних. Ці почуття він особливо захоплює описує у своїх записках, з тією невибагливістю та простою викладу, що захоплює читача. Час (майже рік), який він провів у Почепі, був деякою мірою втечею від бурхливого та пустого петербурзького життя [3, с. 58].

Після повернення до Петербурга Григорія та декількох його друзів заарештовують за підозрою в підробці документів та розкраданні казенних грошей. Григорія Винського ув'язнюють у Петропавлівській фортеці, де він перебував понад рік; його позбавляють чинів і дворянства й посилають на поселення до Оренбурзької губернії. Саме на заслання відбувається його моральне відродження. Тут його життя вбирає в себе поезику, філософію, культуру французького Просвітництва. Він приділяє час мовам, наукам, працює домашнім учителем.

Важко уявити собі той час, коли від усього, що відбувається з людиною, можна залишитися добрим, чуйним, дотепним і легким у спілкуванні. Удари долі не ламають, не калічать його, а збагачують мудрістю [2, с. 161–162].

Життя в Оренбурзькій губернії (містечко Бузулук, сьогодні районний центр) Григорій Степанович чудово опише у своїх записках. Серйозна й жива думка автора яскраво, самобутньо та схвильовано описувала повсякденність. Основою його оповіді стають навіть найменші особисті замальовки.

Біографічними записками «Мое время» Григорій Винський осягнув глибину життя тогочасної Російської імперії потужним свідком, що знає й розуміє особливості царювання Катерини II. За своїм світоглядом, мораллю, переконаннями, культурними переконаннями Григорій Винський є представником української інтелігенції.

Записки Г. Винського посідають особливе місце серед відомих мемуарів XVIII ст., оскільки (на відміну від інших авторів, що мали чини й належали до вузького кола провінційної еліти) Григорій був простим гувернером. Саме із цієї причини його спогади мають унікальне значення, оскільки автору була доступна для спостереження та сторона повсякденності, яку приховували від прислуги.

Живучи за межами України, мемуарист думав про неї постійно. По тому, як Г. Винський описував Україну, ми бачимо – він усе життя залишався українським патріотом, адже національно ніколи не визнавав себе росіянином. Описуючи свої перші враження від побуту в будинках москвичів, Г. Винський зазначає: щоб пізнати справжність цих «вертепів» (за Гр. Винським), треба самому не бути росіянином. І саме таким трактує він себе, завжди протиставляючи себе їм, він називає себе чужинцем.

Олександр Іванович Тургенєв у передмові до записок Григорія Винського писав: «*Я прочёл в одни сутки записки Винского: «Моё время» <...>. Я не мог оторваться от книги <...>. Мы должны дорожить этою верною картиною старого быта русского: кто иной передаст нам его, особливо в низшем или среднем слое общества, в коем жил, гнил и погибал Винский?»* [5, с. 76].

У записках Г. Винського яскраво і влучно описані характери поміщиків, членів їхніх родин, побутові картини провінційного життя України й Заволжя. Він осуджує ставлення дворян до кріпаків й тяжке становище дворових людей: «*Надобно быть допущену во внутренность домов дворянских и самому не быть посему русским, дабы видеть все своевольства ежедневно в сих вертепах <...>, нравы <...>, хотя начали умягчаться, но с тем вместе и распуста становилась виднее*» [5, с. 102–103]. Його полемічні думки про виховання й характер українців мають глибоко патріотичний характер: «*Дети у родителей были в полном повиновении, стиравшимся так далеко, что ни лета, ни звание не освобождали от оногo <...>. Молодые люди обязаны были почтением всем вообще старикам. Вот черты, коих я, по выезде моем из отчизны, нигде не примечал, и противодействия коим с первых дней для меня были крайне удивительны, даже несносны. Страннопримство и гостепримство во всей Малороссии были исполняемы с истинным усердием и удовольствием <...>. Откровенность и дружелюбие были общи всему народу*» [5, с. 91]. Особливо яскраво виділяються слова Григорія Винського про виховання й навчання молодшого покоління іноземними вчителями: «*Ведайте, что наёмные иноземцы, из какогo бы они народа не были, хотя бы нравственность их была без малейшего нареканья, не могут дать вашим детям воспитания, по тому одному, что они не знают ни законов наших, ни нравов, ни обычаев, ни преимуществ и прав, принадлежащих у нас каждому состоянию граждан, по которым необходимо должно прилагивать нравственность <...>. Россиянина должен воспитывать непременно Россиянин; научение же можно попустить и иностранцу, только бы воспитание оному предшествовало и никогда из вида не потерялось*» [5, с. 91].

Манера викладу оповіді автором схожа на просвітницькі мотиви літератури французьких письменників, творчістю яких він захоплювався і намагався їм наслідувати. Григорій жваво і слушно зображує процес втілення в життя «Жалованной грамоты дворянству», виданої Катериною II в 1785 р., яка остаточно звільнила дворянство від обов'язкової служби. Дворяни не зобов'язані державі службою, не платять податків, мають право володіти землею й селянами, займатися промисловістю й торгівлею, вони звільнені від тілесних покарань, їм дозволено станове самоврядування [11, с. 66].

О. Тургенєв, говорячи про записки «Моё время», звертав увагу на таке: «*<...> Описывая законодательство*

Екатерины и именно Комиссию для проекта нового Уложения, под заглавием: «Русские Фоксы и Шериданы», Винский сообщает важный исторический факт: «Из всего происходившего в сей Комиссии достопамятнейшим может почесться публичное прение князя Щербатова с депутатом Коробыным, которое прекращено было без дальних с Винского надо принимать вовсе не как следствие темперамента <...>, а как воспроизведенными ранее утверждениями Бартенева. Нет, заявляет он, пустословию объявленою через Вяземского волею государыни. Рукопись императрицы, положенная в драгоценный ковчег, отдана для сохранения в Сенат, сочинение же законов под разными начальниками продолжается и по сей день <...>» [5, с. 77].

Видавець журналу «Русский архив» Петро Бартенев про Григорія Винського і його громадську позицію сказав: «Счастливым случаем доставил нам современную перебеленную рукопись этих «Записок», о существовании которых мы знали до сих пор лишь по нижеследующим строкам А.И. Тургенева («Хроника Русского» в «Москвитяине», 1845 г., кн. 3). Винский, подобно Радищеву, изображает пороки великой государыни и тёмные стороны её достославного царствования; но историк должен дорожить и этими отрицательными свидетельствами, которые, впрочем, у того и у другого вызваны житейскими неудачами и желчным мировоззрением, образовавшимся отчасти вследствие заблуждений и страстей молодости» [5, с. 76].

Ще декілька рядків видавець П. Бартенев дописав у кінці: «Тут кончается наша рукопись. Припомним рассказы о том же времени и частично том же крае и тех же лицах в «Семейной хронике» и в «Детских годах» С.Т. Аксакова, который описывает и впечатление, произведенное в далёком углу России кончиною Екатерины. В семье Аксаковых плакали по ней, и ребёнок слышал, что «государыня Екатерина Алексеевна была умная и добрая, старалась, чтоб всем было хорошо жить, чтоб все учились, что она умела выбирать хороших людей, храбрых генералов и что в её царствование соседи нас не обижали, и что наши солдаты при ней побеждали всех и прославились» [5, с. 197].

Заяви П. Бартенева одразу ж узав під сумнів перший критик «Моего времени» в друкованому його вигляді Олександр Піпін: «<...> Издатель «Р[усского] Архива» сравнивает мнение Винского с мнениями Радищева и думает, что эти отрицательные свидетельства о веке Екатерины у того и у другого вызваны «житейскими неудачами и желчным мировоззрением, образовавшимся отчасти вследствие заблуждений и страстей молодости». Объяснение – слишком дешёвое; Винский вовсе не был человек желчный <...>, его записки <...> замечательно правдивы <...>, мы видим много примеров его беспристрастия и не вправе приписывать ему побуждений какого-нибудь недоброжелательства и набрасывать тень на его показания. А.И. Тургенев лучше оценил записки Винского, чем их новейший издатель <...>» [10, с. 261]. Дослідник підкреслює: «<...> рассуждения обдуманное мнение – тем больше, что его отзывы вовсе не голословны <...>. Винский спокойно признавая, что было благоприятного в тогдашнем положении России <...>, тем не менее видит его недостатки <...>. И подкрепляет свои утверждения примерами неотразимой убедительности. Примерами из «Моего времени» [10, с. 262].

О. Піпін став першим критиком-публіцистом, який дав такий відгук на «Записки Винского» в «Русском архиве»: «Записки Винского производят, по крайней мере, на нас производили, между прочим одно впечатление, какого вообще не

производят наши старые писатели: он так близок к нашим понятиям, что, читая его, не нужно никакого усилия переносится в старое время, становится на «историческую точку зрения». Он судит просто и здраво, и угадывает суждения позднейшей истории» [10, с. 268–269].

Уперше у книжній публікації «Моё время» надрукував Павло Щоголев у 1914 р. в «Библиотеке мемуаров» петербурзького видавництва «Огни». «Редакция П.Е. Щоголева» – так зазначено на титульному листі. У короткій видавничій передмові до цієї книги написано: «Записки Григория Степановича Винского являются одним из самых любопытных и замечательных памятников русской мемуарной литературы. В них нет рассказов о великих людях и великих подвигах, их автор не играл сколько-нибудь выдающейся роли в современной ему жизни, не занимал видных мест; и тем не менее не какие-либо иные записки, а именно Винского, дают читателю живое ощущение русской жизни Екатерининской эпохи. Записки Винского сохранили и донесли до нас со всею тонкостью аромата бытовой жизни того времени. Читая рассказы Винского, чувствуешь непосредственное касание давно исчезнувшей эпохи. Такое впечатление записки Винского производят не потому, чтобы в них были закреплены в избытке подробности бытовой жизни. У Винского есть, конечно, картины быта, притом написанные замечательно ярко и сочно, но дело, пожалуй, не в них. Винскому удаётся то, что авторам мемуаров удаётся сравнительно редко: показать, как чувствовалось в его время. Обычно пишущие мемуары показывают только, как жилось. Такого результата достигает Винский отчасти потому, что предвзятостей, совершенно просто и непосредственно, а отчасти потому, что в нём, несомненно, есть художественная жилка. Он пишет со всеми особенностями господствовавшей тогда литературной манеры (сравн. Радищева), но за этой манерой чувствуется не подражатель, а создатель. «Записки» Винского ближе всего напоминают один литературный род – роман приключений и читаются с таким же неослабевающим интересом, как хороший, добрый роман XVI в., например, Смоллетта; только приключения Винского не были выдуманы, а совершались в самой настоящей действительности» [6, с. 3].

Григорій Степанович Винський відчував глибоку повагу й любов до Батьківщини та її народу, пам'ять про яких окрилювала тим важливим і значущим, що надавало поштовху до творчої праці, зміцнювало віру, загострювало надію. Водночас болісні й втішні спогади дарували радість.

Очевидно, не тільки обдарованість і талант Г. Винського, а й віра у свої переконання визначили як глибокий історичний оптимізм, так і концептуальну цілісність, послідовність і чистоту думок, можливу та досяжну для продовжувачів і послідовників. Ці мотиви шукання правди, прагнення до душевного спокою даються Г. Винському завдяки вірі у свою істину і безпосереднє її втілення в життя. Пошук істини – основна нота записок «Мое время», у яких найповніше відбилосся його власне життя.

У мемуаристиці XVIII ст. тенденції до емансипації людської особистості яскраво відображені. Талановитий автобіограф – це свого роду літописець, що описує не стільки своє життя, скільки саму епоху. Вловити та влучно описати особливості епохи XVIII ст. зумів у своїх мемуарах і Григорій Винський, який у своєму творі малює широку панораму життя про-

вінційного суспільства того часу. Не випадково, що сам автор свій рукопис назвав «Мое время», оскільки в центрі оповідання не просто його біографія, а опис епохи, у якій жив автор. Оповідь книги наповнена портретами реальних історичних людей (поміщиків, дворян, чиновників, селян, учителів), яких мемуарист зустрічав на своєму життєвому шляху. Важливо, що всі вони відображають історичну епоху кінця XVIII ст., й авторська позиція Г. Винського висвітлена тут найвиразніше.

Висновки. Григорій Винський – українець, який до кінця життя зберіг глибоку любов до рідного краю. Спостереження над сучасним йому життям, тверезе розуміння того, що відбувається, роблять записки Григорія Винського цікавим джерелом для розуміння тієї епохи. Суто український гумор і мальовничі українізи (*вотчим, хворий, панночка, гультай, казало*) прикрашають його записки, написані в 60-річному віці. Твір і його автор – породження свого часу, перейнятого пошуками свого «Я» й помилками, тому вони щирі, переконливі й правдиві.

Записки «Мое время» Григорія Винського, будучи глибоко патріотичними, яскраво відобразили самосвідомість дворян і пригнобленого російського народу у XVIII ст., унікальне надбання історичної епохи, яка якнайповніше зображує нашу національну гордість і водночас сприймається як жива спадщина, що так важливо для сучасного молодого покоління. Наша громадська думка повинна спиратися на такі твори, як «Мое время», ураховувати все добре, живе, що можна знайти в цій літературній праці Григорія Степановича Винського.

Література:

1. Бартенев П. К. Жизнеописание Г.С. Винского. *Русский архив*. 1877. № 6. С. 233.
2. Большаков Л., Большакова Т. Винский: известный и неизвестный. *Рифей*. Челябинск, 1981. С. 149–193.
3. Большаков Л. Возвращение из прошлого: Роман-поиск. Киев, 1988. 381 с.
4. Вороничин И. Вольнодумец Винский. *История аскетизма*. Вып. 4. Атеист. 1929. URL: <http://a-kafedra.ru/catalog/v/voronitsyn-istoriya-ateizma-chitat-78.php>.
5. Записки Винского. Предисл. А. Тургенева. *Русский Архив*. 1877. Кн. 1–2. С. 76–123, 150–197.
6. Винский Г. Моё время : Записки / ред. и вступ. ст. П. Щёголева. Санкт-Петербург : Огни, 1914. XII, 159 с.

7. Исторический словарь. URL: <http://enc-dic.com/history/Vinskij-Grigoriy-Stepanovich-7383.html>.
8. Коваленко Л. Велика французька революція і громадсько-політичні рухи на Україні в кінці XVIII ст. Київ : Вид-во Київського ун-ту, 1973. 167 с.
9. Коротченко В. Просветитель XVIII века (к 260-летию со дня рождения Г.С. Винского). URL: <http://pochep.bezformata.com/listnews/letiyu-so-dnya-rozhdeniya-g-s-vinskogo/13459426/>.
10. Пыпин А. Рассказы из екатерининского века. *Вестник Европы*. 1877. Июль. Кн. 7. С. 245–269.
11. Рабинович М. Суспільно-політичні погляди Г.С. Винського. *Український історичний журнал*. 1967. № 2. С. 64–71.

Kandiuk-Lebid S. “My time” by Hryhorii Vynskiy in the views of contemporaries

Summary. The article considers the way of life and personality of Hryhorii Stepanovych Vynskiy as the author of memoirs of the era of Catherine II, and determines the value of his memoirs to study the history of contemporary society (describes the period of the reign of Catherine II). The commentary on the memoirs “My time” by contemporaries of Hryhorii Vynskiy – critics, public figures, writers of the XIX century: Petro Barteniev, Oleksandr Pypin, Oleksandr Turheniev, Pavlo Shchokholiev are given.

In his work, the author is a talented autobiographer who describes not only his life but the era with wide panorama of provincial life of that time. It is affirmed that, according to his philosophy, moral and cultural beliefs, Hryhorii Vynskiy is a representative of the Ukrainian intelligentsia, who is forced to live outside his country.

On the pages of his memoirs, through the prism of images, Hryhorii Vynskiy managed to describe all the most important that characterized the whole epoch of the eighteenth century. The narration is full of memories about real people (landowners, nobles, officials, farmers, teachers) who the memoirist met on his life way. Their description most clearly reflected the author’s position on many social phenomena that dominated the Russian society of that period. Hryhorii Vynskiy made significant progress in the image of man, skillfully combined private and individual, for which, in fact, the image of the hero is created. In further studies of Hryhorii Vynskiy creation attention should be pay to the manner in which the author creates portraits: description of appearance, language tools, comic techniques, figurative comparisons, etc.

Key words: memoirs, biographical notes, era of Catherine II, Enlightenment, nobility, Ukrainian words.